

Р. М. Дмитренко,
к. е. н., старший викладач кафедри Адміністративного менеджменту
та альтернативних джерел енергії, факультет Менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2461-5184>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.5.241

МЕХАНІЗМ ВУГЛЕЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ АГРОВИРОБНИКІВ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДО НИЗЬКОВУГЛЕЦЕВОЇ ЕКОНОМІКИ

R. Dmitrenko,
PhD, Associate Professor of the Department of Administrative Management
and Alternative Energy Sources, Vinnytsia National Agrarian University

MECHANISM OF CARBON TAXATION OF AGRICULTURAL PRODUCERS IN THE CONTEXT OF TRANSFORMATION TO A LOW-CARBON ECONOMY

У статті констатовано, що глобальна зміна клімату є однією із надзвичайних загроз збалансованому розвитку аграрного сектору економіки України. Тож, адаптація агробізнесу до зміни клімату, підвищення його опірності та скорочення обсягів викидів парникових газів є одним з найпріоритетніших завдань, вирішення якого має бути розпочато вже сьогодні. Підкреслено, що діючий наразі механізм державного регулювання процесу декарбонізації є недостатньо дієвим через неефективну систему вуглецевого оподаткування. Розглянуто норми Податкового кодексу України щодо вуглецевого оподаткування. Проаналізовано тенденції змін вуглецевих викидів агробізнесом та домогосподарствами за період з 1990—2021 рр. Керуючись принципом "забруднювач платить", обґрунтовано потребу перегляду системи вуглецевого оподаткування шляхом внесення доповнень до: п.240.1 ПКУ в частині розширення переліку платників вуглецевого податку через включенням до їх складу домогосподарств; п.240.5 ПКУ в частині повного анулювання пільг щодо сплати екологічного податку на викиди вуглецю; п. 243.4 ПКУ у частині визначення ставки вуглецевого податку за кожну голову ВРХ, що перебуває на утриманні та відгодівлі в агропідприємствах та домогосподарствах, а також за кожен га рілля, що перебуває у власності чи користуванні агровиробників. Наголошено, що податкові надходження з екологічного податку на викиди вуглецю мають спрямовуватись до Фонду декарбонізації та енергоефективної трансформації, перелік напрямків спрямування коштів, якого має бути розширено шляхом внесення коректив до постанови КМУ "Про затвердження Порядку використання коштів державного фонду декарбонізації та енергоефективної трансформації" від 21.06.2024 р. за №761 в частині надання кредитів та інвестицій для забезпечення успішної реалізації проектів, спрямованих на декарбонізацію аграрного виробництва та "чисте" енергозабезпечення як аграрного сектору економіки, так і домогосподарств. Обґрунтовано, що внесення запропонованих коректив до механізму вуглецевого оподаткування забезпечить прискорення трансформації агробізнесу до низьковуглецевого виробництва.

The article states that global climate change is one of the most urgent threats to the balanced development of the agricultural sector of the Ukrainian economy. Therefore, the adaptation of agribusiness to climate change, increasing its resilience and reducing greenhouse gas emissions is one of the most priority tasks, the solution of which should be started today. It is emphasized that the currently operating mechanism of state regulation of the decarbonisations process is not effective enough due to the ineffective carbon taxation system. The norms of the Tax Code of Ukraine on carbon taxation are considered. The trends in changes in carbon emissions by agribusiness and households for the period from 1990 to 2021 are analysed. Guided by the "polluter pays" principle, the need to revise the carbon taxation system is justified by making amendments to: p.240.1 of the Tax Code of Ukraine in terms of expanding the list of carbon tax payers by including households in their composition; p.240.5 of the Tax Code of Ukraine in terms of the complete cancellation of privileges for paying

the environmental tax on carbon emissions; p. 243.4 of the Tax Code of Ukraine in terms of determining the carbon tax rate for each head of cattle kept and fattened in agricultural enterprises and households, as well as for each arable land owned or used by agricultural producers. It was emphasized that tax revenues from the environmental tax on carbon emissions should be directed to the Decarbonisation and Energy Efficient Transformation Fund, the list of areas for directing funds, which should be expanded by making amendments to the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Procedure for the Use of Funds of the State Decarbonisation and Energy Efficient Transformation Fund" dated 21.06.2024. under No. 761 in terms of providing loans and investments to ensure the successful implementation of projects aimed at decarbonisations of agricultural production and "clean" energy supply to both the agricultural sector of the economy and households. It is substantiated that the proposed adjustments to the carbon taxation mechanism will accelerate the transformation of agribusiness to low-carbon production.

Ключові слова: агробізнес, екологічний податок на викиди вуглецю, система вуглецевого оподаткування, декарбонізація, державне регулювання трансформації до низьковуглецевої економіки.

Key words: agribusiness, environmental carbon tax, carbon taxation system, decarbonisation, state regulation of transformation to a low-carbon economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Загострення кліматичної кризи, все більша інтенсивність стихійних лих, посилення їх руйнівних наслідків та масштабність економічних збитків потребують на прискорення процесу трансформації до низьковуглецевої економіки, а отже, і на запровадження дієвого механізму державного регулювання процесу декарбонізації.

Яскравим прикладом такого механізму наразі слугує механізм державного регулювання пом'якшення кліматичних змін Європейського Союзу, заснований на принципі: якщо діяти вчасно, не відкладаючи боротьбу з поглибленням кліматичної кризи на наступні покоління, вартість переходу до низьковуглецевої економіки буде значно нижчою, ніж ціна бездіяльності [1]. Тож, усвідомлюючи значимість вжиття заходів щодо пом'якшення кліматичних змін, ЄС втілює програми, покликані сукупно відповісти на кліматичні, геополітичні, економічні та енергетичні виклики сьогодення. Так, у грудні 2019 року Європейським парламентом було презентовано Європейську зелену угоду (the European Green Deal) [2], якою визначено політику ЄС у досягненні кліматичної нейтральності до 2050 року. Для забезпечення її реалізації у лютому 2020 року ЄС затверджено Інвестиційний план (European Green Deal Investment Plan) [3], у межах якого розроблено, так званий, Механізм справедливого переходу (The Just Transition Mechanism) [4] — механізм, що спрямований на пом'якшення соціально-економічних наслідків процесу декарбонізації завдяки наданню підтримки найуразливішим регіонам (зі значними викидами вуглецю та/або великою кількістю людей, які працюють у секторі викопних енергоресурсів) [1].

Важливим для ефективної реалізації European Green Deal стало і прийняття у липні 2020 року Таксономії ЄС

[5], яка разом з директивами "Про нефінансову звітність" (Non-Financial Reporting Directive) [6] та "Про регулювання розкриття інформації для сталого фінансування" (Sustainable Finance Disclosure Regulation) [7] стали основними інструментами для сприяння сталому фінансуванню European Green Deal [1].

Навіть цей короткий опис вжитих заходів, дає підстави констатувати, що ЄС сміливо і впевнено, керуючись принципом "навчаємось працюючи", здійснює кроки для забезпечення задекларованих цілей щодо досягнення вуглецевої нейтральності до 2050 року.

Україна ж як кандидат у члени ЄС поділяє цінності та цілі ЄС щодо кліматичної політики. Зокрема, у Плані відновлення України [8] за напрямом "Функціонування фінансової системи, її реформування" у сфері оподаткування передбачено: проведення аналітичної роботи та впровадження зміни механізму оподаткування екологічним податком викидів двоокису вуглецю (CO₂); проведення аналітичної роботи, необхідної для гармонізації функціонуючої системи національного екологічного оподаткування з податковою системою Європейського Союзу; гармонізація наявної системи національного екологічного оподаткування в Україні з податковою системою Європейського Союзу тощо.

Відтак, Україна переймає успішні практики щодо регулювання переходу до вуглецевої нейтральності. Втім, навіть за готових рішень, варто все ж створити власний дієвий механізм вуглецевого оподаткування, адаптований до локальних умов та історичного розвитку, перспектив євроінтеграції та взятих міжнародних зобов'язань щодо низьковуглецевої трансформації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз наукових публікацій свідчить, що віраж активізації наукових досліджень з проблематики вуглецевого оподаткування з кожним роком суттєво масштабується через загострення кліматичної кризи та нама-

гання досягти, поставлених амбітних цілей щодо скорочення викидів парникових газів. Втім, ставлення науковців щодо податку на викиди вуглецю досить різняться. Якщо одні обґрунтовують потребу посилення впливу вуглецевого оподаткування на досягнення країнами вуглецевої нейтральності, то інші — доводять нехтування вуглецевим оподаткуванням очевидної різниці між платниками податків і дотримання принципу "забруднювач платить", що породжує існування вуглецевої нерівності, як серед населення, так і серед регіонів та країн.

Зокрема, Zhang L. та Shi Y. [9] наголошують, що існуючі механізми вуглецевого оподаткування без особливих інвестиційних стимулів "зеленої" трансформації, працюють лише на короткострокове скорочення викидів вуглецю. Тож, підприємства з величезним потенціалом скорочення викидів вуглецю не мають достатньо стимулів для скорочення вуглецевого сліду. Тим часом як інші підприємства, що стикаються зі значним тиском вуглецевого оподаткування, щоб досягти цільових показників скорочення викидів, не мають іншого вибору, окрім як призупинити виробництво або нормувати електроенергію, завдаючи серйозної шкоди власному економічному розвитку [9]. Тож, як стверджують H?nzel M., Franks M. та Kalkuhl M. [10] має бути знайдений компроміс між справедливістю та ефективністю вуглецевого оподаткування, оскільки його відсутність призводить до політичних дебатів, які часто створюють живильне середовище для конфліктів та потрясінь. На прикладі руху "жовтих жилетів", створеного на знак протесту посилення тиску вуглецевого оподаткування (Франція, листопад 2018), автори доводять потребу при коригуванні механізму вуглецевого оподаткування враховувати як вертикальну, так і горизонтальну справедливість податку на викиди вуглецю [10].

Chen, X., Yang, H., Wang, X. та ін. [11] пропонують оптимальний дизайн податку на викиди вуглецю з урахуванням кількох ключових характеристик ланцюжка поставок. Дослідники наголошують, що незалежно від того, чутливі клієнти до викидів вуглецю чи ні, податок на вуглець слід диференціювати між галузевими секторами з урахуванням специфіки ланцюга постачання та економічної ефективності скорочення викидів вуглецю [11].

Eisner A., Kulmer V., Kortschak D. [12] розширюють попередні дослідження, зосереджуючись на гетерогенності домогосподарств та їх вразливість до підвищення ставок вуглецевого податку. На прикладі досвіду Австрії автори доводять що вуглецеве оподаткування повинно бути водночас і ефективним, і соціально справедливим, бо лише у такий спосіб можливо уникнути соціальної напруженості [12].

Li Y., Su X. та Bai M. [13] фокусують увагу на оптимальному поєднанні вуглецевого оподаткування та субсидування декарбонізації. Авторі наголошують, що параметри податку на викиди вуглецю мають визначатися залежно від обсягів викидів, а параметри субсидії — залежно від темпів скорочення викидів вуглецю. Відтак, уряди країн мають обирати політику оптимального поєднання цих двох інструментів регулювання скорочення вуглецевого сліду, щоб заохотити компанії збільшувати інвестиції у скорочення викидів вуглецю [13].

Безумовно, твердження кожного з дослідників має певне раціональне зерно, втім важливо, щоб Україна створила власний дієвий механізм вуглецевого оподаткування, адаптований до локальних умов та історичного розвитку, перспектив євроінтеграції та взятих міжнародних зобов'язань щодо "зеленої" трансформації. А відтак, існує нагальна потреба у подальшому пошуку шляхів модифікації нині діючого механізму вуглецевого оподаткування задля посилення його дієвості у досягненні, поставлених Україною амбітних цілей щодо скорочення викидів вуглецю.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є пошук шляхів модифікації нині діючого механізму вуглецевого оподаткування задля посилення його дієвості у досягненні, поставлених Україною амбітних цілей щодо скорочення викидів вуглецю та прискорення трансформації до низьковуглецевої економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Глобальною світовою проблемою, яка наразі не сходить з повістки дня засідань усіх найбільших міжнародних організацій, різних світових форумів, громадських рухів, наукових досліджень, є проблема викидів у атмосферу парникових газів, обсяги яких, як було наголошено, під час COP-29 (Conference of the Parties of Baku, 2024), продовжують невпинно зростати, незважаючи на всі зусилля, що вживаються світовим співтовариством зі стримування негативних змін клімату [14, с. 122].

Чітко усвідомлюючи гостроту проблеми розвитку парникового ефекту та викликаних ним негативних екологічних наслідків для планети та людства, на міжнародному рівні ініційовано запровадження низки інструментів державного регулювання процесу трансформації до низьковуглецевої економіки [14, с. 122]. Зокрема, такими є: податок на викиди вуглецю, СТВ (система торгівлі вуглецевими квотами), СВМ, систем лімітування та квотування вуглецевих викидів, субсидування та стимулювання "зеленої" трансформації тощо.

Серед перелічених інструментів найбільшого поширення у європейській практиці набули податок на викиди вуглецю та СТВ. Так, згідно зі Звітом World Bank "State and Trends of Carbon Pricing 2024" [15] загальні надходження від податків на викиди вуглецю та СТВ у 2023 році досягли рекордного рівня в 104 млрд. дол.

Станом на 1 квітня 2024 р. надходження від СТВ (ETS) і податку на викиди вуглецю покривали практично 13 Гт CO₂-екв, що склало майже 24% глобальних викидів парникових газів [15].

Проте, досягнуті темпи декарбонізації за твердженням експертів лишаються несумісним з амбітними кліматичними цілями, визначеними Паризькою угодою [16]. Щоб досягти суттєвих змін, необхідно покращити як охоплення викидів вуглецю, так і підняти рівень ціни на вуглець, зокрема, через СТВ та вуглецеве оподаткування. Тож, практично для кожної з країн пом'якшення наслідків та адаптація до зміни клімату наразі стали головним пріоритетом внутрішньої і зовнішньої політики.

Таблиця 1. Динаміка викидів парникових газів у розрізі ТОП 5 секторів — найбільших в Україні забруднювачів атмосфери парниковими газами протягом 1990—2021 рр.

Сектор економіки	Роки											
	1990	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
											Мт. CO ₂ -е	частка, %
Енергетика	725,3	431,4	311,3	315,1	286,4	210,8	217,8	226,3	219,2	208,0	209,7	61,4
Промисловість	118,2	58,2	67,5	81,0	74,7	56,4	51,9	56,5	57,6	56,0	58,4	17,1
Сільське господарство	86,8	60,6	37,3	33,9	33,5	39,4	41,0	44,4	44,8	41,7	47,0	13,8
ЗЗЗЛГ	-31,4	-32,1	-22,9	-8,9	-9,0	19,7	13,4	24,9	23,3	-0,4	14,2	4,2
Відходи	12,4	12,0	11,8	12,4	12,7	12,5	12,7	12,6	12,6	12,4	12,1	3,5
Разом	911,4	530,0	405,0	433,5	398,3	338,9	336,7	364,7	357,4	317,6	341,5	100

*ЗЗЗЛГ — сектор землекористування, змін у земле користуванні та лісового господарства.
Джерело: [25].

Україна також є активним учасником цього процесу [17]. Втім, наразі лише здатна переглянути норми податкового законодавства, оскільки СТВ, не дивлячись на зроблені урядом перші кроки щодо її запровадження ще у 2019 р., так в країні і не запрацювала.

Прийнятий Закон України "Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів" від 12.12.2019 р. за №377-IX [18] вступив в дію з 1 січня 2021 р. Тож, оператори установок, зареєстровані у 2021 р. в Єдиному реєстрі з моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів (далі — МЗВ), мали звітувати про викиди парникових газів (далі — ПГ) до червня 2022 р. [19]. Однак, повномасштабне вторгнення РФ на територію України та масштабне руйнування енергетичної інфраструктури стали на заваді звітування операторів. Тож, урядом було прийнято рішення про тимчасове припинення здійснення МЗВ викидів ПГ і поновлено його лише з січня 2025 р. з введенням в дію Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів від 08.01.2025 р. за №4187-IX [20], яким на КМУ покладено обов'язок у тримісячний строк з дня набрання чинності Закону №4187-IX [20] забезпечити прийняття нормативно-правових актів, необхідних для реалізації його норм та привести у відповідність діючі нормативно-правові акти з МЗВ ВПГ [21—24]. Втім, наскільки швидко вдасться відновити МЗВ викидів вуглецю говорити досить складно, оскільки війна продовжується і руйнування об'єктів електроенергетики внаслідок активних бойових дій не припиняється.

Тож, наразі можливо і доцільно сфокусуватись на пошуку шляхів модифікації механізму вуглецевого оподаткування. І не тільки шляхом підвищення ставки податку (яка є найнижчою серед європейських країн), а й шляхом перегляду бази оподаткування. Зокрема, через охоплення галузей та об'єктів забруднення атмосфери парниковими газами, які до тепер лишаються поза увагою урядовців.

Насамперед, варті уваги агробізнес та домогосподарства. Таке твердження обґрунтовується тим, що

Таблиця 2. Динаміка викидів парникових газів агросектором України по категоріям джерел протягом 1990—2021 рр., CO₂-е

Роки	Емісія викидів парникових газів за категоріями джерел походження					
	А. Кишкова ферментація	В. Гній та відходи	С. Вирощування рису	Д. Сільськогосподарські угіддя	Г. Вапнування	Н. Urea application
1990	39311.34	6774.76	216.43	37678.18	2592.08	270.14
1995	32063.18	4608.23	165.17	22140.14	1351.26	86.33
2000	18468.6	2441.46	187.12	15264.85	63.47	82.2
2005	15719.51	2222.95	158.57	17011.59	90.92	138.32
2010	12191.9	2334.19	217.31	19348.96	127.46	334.73
2015	10970.24	2224.99	86.7	25979.33	169.83	372.5
2016	10752.01	2126.43	89.07	28876.25	140.09	457.62
2017	8597.04	2022.17	94.11	29697.25	168.6	512.07
2018	8298.21	2002.73	93.58	33479.29	163.74	201.18
2019	7918.02	1958.37	94.83	33004.02	163.23	316.84
2020	7447.05	1944.66	82.99	31845.55	131.35	235.51
2021	7047.92	1907.75	74.84	37575.04	176.23	235.60

Джерело: [25].

згідно Національного кадастру антропогенних викидів із джерел та абсорбції поглиначами парникових газів за 1990—2021 рр. [25], затвердженого Секретаріатом РКЗК ООН у 2023 році, до складу ТОП 5 секторів економіки — найбільших забруднювачів атмосфери парниковими газами відноситься і аграрне виробництво, частка якого від загального обсягу викидів склала в 2021 р. майже 14% (табл. 1).

Серед галузей аграрного виробництва за обсягами викидів парникових газів лідирує галузь рослинництва, про що переконливо свідчать дані табл. 2.

Найбільші обсяги викидів парникових газів у 2021 р. спостерігаються за категорією "Сільськогосподарські ґрунти", за якою у порівнянні з 1990 роком викиди парникових газів скоротились лише на 0,3%, проте у порівнянні з попереднім роком — зросли на 17,9% [25]. Така динаміка пояснюється зростанням площ, зайнятих під вирощування сільськогосподарських культур (табл. 3), збільшенням обсягів внесених мінеральних добрив і здійсненням переходом на більш виснажливе використання ґрунтів з меншими показниками внесення органічних добрив.

Втім, в тваринництві протягом 1990—2023 рр. спостерігається протилежна ситуація [27]. Чисельність поголів'я худоби на відгодівлі з року в рік невинно скорочується (табл. 4).

Призупинити тенденцію скорочення чисельності поголів'я худоби ледве вдалось в 2024 р. Станом на 1 липня 2024 року в присадибному і промисловому сек-

Таблиця 3. Динаміка посівної площі сільськогосподарських культур, тис. га

Роки	Площа посівна уточнена сільськогосподарських культур, тис. га					Площа насаджень культур плодкових та ягідних (загальна)
	культури зернові та зернобобові	бурак цукровий фабричний	соняшник	картопля	культури овочеві	
1990	14671	1558	1601	1533	477	842
1995	14152	1475	2020	1532	507	794
2000	13646	856	2943	1629	541	425
2005	15005	652	3743	1514	467	299
2010	15090	501	4572	1408	465	255
2015	14739	237	5105	1291	446	235
2016	14401	292	6073	1312	447	224
2017	14624	316	6034	1323	445	226
2018	14839	276	6117	1319	439	228
2019	15318	222	5928	1309	452	225
2020	15392	220	6457	1325	464	219
2021	15995	227	6622	1283	460	217
2022	12171	184	5293	1208	378	193
2023	10985	250	5220	1210	397	187

Джерело: [26].

Таблиця 4. Чисельність поголів'я худоби станом на 1 січня в сільськогосподарських підприємствах та домогосподарствах, тис. гол

Роки	Кількість худоби станом на 1 січня в сільськогосподарських підприємствах та домогосподарствах, тис. гол.		
	Сільськогосподарські підприємства	Домогосподарства	Разом
1990	21 373.90	3 535.20	24 909.10
1995	14 735.10	3 855.70	18 590.80
2000	5 871.45	4 153.65	10 025.10
2005	2 591.20	4 117.30	6 708.50
2010	1 576.75	3 083.80	4 660.55
2015	1 320.55	2 677.39	3 997.94
2016	1 277.35	2 632.33	3 909.68
2017	1 227.97	2 576.51	3 804.48
2018	1 192.14	2 438.09	3 630.23
2019	1 133.44	2 277.04	3 410.48
2020	1 045,5	2 067,5	3 113,0
2021	1 008,4	1 656,6	2 665,0
2022	1 003,4	1 640,6	2 644,0
2023	942,1	1 365,0	2 307,1

Джерело: [26].

торі України вже утримувалось 2377,1 тис. голів ВРХ, з яких близько 39% на агропідприємствах та 61% (тобто 1454,6 тис. голів ВРХ) — в господарствах населення [28], що саме і звертає на себе увагу.

Щоб зрозуміти чому саме частка, утримуваного поголів'я ВРХ в домогосподарствах звертає на себе увагу, здійснимо короткий огляд норм Податкового кодексу України (далі — ПКУ) [29] в частині сплати екологічного податку на викиди вуглецю.

Наразі згідно п.240.5 ПКУ [29] платниками податку на викиди вуглецю є лише суб'єкти, зазначені в п.240.1 ПКУ, в яких сукупний річний обсяг викидів двоокису вуглецю перевищує 500 т. на рік [29]. Такі суб'єкти зобов'язані зареєструватися платниками податку у податковому (звітному) періоді, в якому відбулося таке перевищення, скласти та подати податкову звітність, нарахувати та сплатити податок за податковий (звітний) період, у якому відбулося таке перевищення, у порядку, передбаченому ПКУ [29].

При визначенні суми податкових зобов'язань, базою оподаткування податку на викиди вуглецю є обсяги емісії CO₂ в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, зменшені на 500 т. за результатами податкового (звітного) року. Ставка податку за викиди вуглецю відповідно до п.243.4 ПКУ [29] становить 30 грн за 1 т., що є найнижчою серед європейських країн.

Занадто низька ставка податку на викиди вуглецю абсолютно не стимулює платників до інвестування коштів у новітні кліматично-дружні технології. А отже, говорячи про модифікацію механізму вуглецевого оподаткування, слід переглянути нині існуючу ставку шляхом її поетапного збільшення до рівня не нижче 10Є.

Втім, зростання податкової ставки без відповідних змін бази оподаткування не сприятиме суттєвому скороченню викидів CO₂ [30, с.18, 31]. Так, за даними Державної служби статистики України, у 2019 р. екологічний податок за викиди двоокису вуглецю в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення мав би становити 1212,8 млн грн (121282,9 тис. т * 10 грн/т).

Втім, фактично за даними Міністерства фінансів України становив 951469,0 тис. грн. Тобто державний бюджет недоотримав 261,4 млн грн екологічного податку, а частка неоподатковуваних викидів вуглецю становила 21,5 %, або 26,1 млн т. [32, с. 45]. Недоотримання коштів від податку за викиди вуглецю, насамперед, пояснюється необгрунтованою наявністю пільг, передбачених п. 242.4 ПКУ [29].

Необгрунтованим вважаємо і рішення уряду [33] щодо встановлення ставки 0 грн податку на викиди вуглецю для установок зі спалювання біопалива, оскільки не можна не помітити вже присутню в законодавстві ЄС тенденцію щодо перегляду усталених концептуальних засад моніторингу та звітності про викиди від спалювання біомаси. Зокрема, у грудні 2020 р. до Регламенту Європейської комісії (ЄС) 2018/2066 щодо моніторингу та звітності про викиди парникових газів відповідно до Директиви 2003/87/ЄС були внесені зміни, покликані забезпечити відповідність біомаси з нульовим показником викидів КССВПГ. Якщо біомаса, що спалюється, не відповідає цим критеріям, то викиди вуглецю від неї вважаються звичайними викидами вуглецю і підлягають оподаткуванню [34, с. 48]. Щоб переконатись у вірності твердження щодо недостатньої обгрунтованості, передбачених ПКУ пільг, звернемось до даних звітності агрохолдингу МХП, поданих в табл. 5.

З 2012 р. МХП займається реалізацією проектів з біоенергетики, а з 2018 р. є оператором з продажу електричної енергії. Втім, загальний обсяг викидів CO₂ за SCOPE 1 та SCOPE 2 протягом аналізованого періоду практично не змінився, і навіть незначно зріс [35]. Тож, постає питання доцільності застосування до даного агрохолдингу нульової ставки податку на викиди вуглецю, навіть за умови, що МХП визнається лідером в біоенергетиці.

Вважаємо, що усі пільги, передбачені ПКУ [29] щодо оподаткування викидів вуглецю мають бути анульовані. Перехід до низьковуглецевої економіки має бути, на-

самперед, справедливим, а дотримання принципу "забруднювач платить" — обов'язковим.

Відтак, і агровиробники, і домогосподарства мають сплачувати податок з викидів вуглецю. У галузі тваринництва він має стягуватись, виходячи з чисельності поголів'я ВРХ у вигляді твердої ставки у розрахунку на 1 гол., що суттєво спростить визначення суми податкового зобов'язання та процес його адміністрування. У рослинництві даний податок має визначатись, виходячи з площі ріллі, що перебуває у власності і користуванні, а також ставки податку, визначеної у відсотках від нормативної грошової оцінки ріллі (з урахуванням коефіцієнта індексації, якщо нормативна грошова оцінка не змінювалася в попередньому році [32, с. 105]).

Зауважимо, що при визначенні бази оподаткування, площа ріллі, що перебуває у власності і користуванні має бути зменшена на площу земельних ділянок, які зазнали забруднень унаслідок бойових дій і є тимчасово вилученими з обробітку.

Податкові надходження від екологічного податку на викиди вуглецю мають спрямовуватись до щойно створеного Фонду декарбонізації та енергоефективної трансформації України, кошти якого мають спрямовуватись за напрямками, визначеними постановою КМУ "Про затвердження Порядку використання коштів державного фонду декарбонізації та енергоефективної трансформації" від 21.06.2024 р. за №761 [36]. Втім, внесення запропонованих змін щодо бази оподаткування податком на викиди вуглецю, потребує на розширення переліку напрямків, визначеного постановою КМУ №761 [36]. Тож, кошти Фонду декарбонізації мають спрямовуватись за наступними напрямками (рис. 1).

Фінансове забезпечення інших заходів (крім державних цільових програм), передбачених п.3.1 Порядку [36], має здійснюється шляхом надання державної фінансової підтримки її одержувачам для здійснення заходів у сфері енергоефективності, збільшення вико-

Таблиця 5. Динаміка вуглецевих викидів агрохолдингом МХП протягом 2016-2023 рр., м. тон CO₂-е

Показники	Роки							
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
SCOPE 1 – прямі викиди парникових газів від спалювання використаного вичопного палива								
Спалювання природного газу	212,4	151,6	186,4	160,1	165,3	212,5	195,9	201,2
Спалювання дизельного палива	14,5	167,3	161,9	155,3	142,5	148,4	145,5	149,3
Спалювання бензинового палива	116,4	181,8	6,9	10,7	8,5	8,3	7,8	7,8
Спалювання стисненого/зрідженого газу	4,9	4,4	3,9	2,5	5,2	4,4	4,2	4,1
Разом	425,2	343,8	359,1	328,6	321,4	373,7	353,4	362,3
SCOPE 2 – непрямі викиди – споживання електроенергії								
Обсяги викидів від споживання електроенергії	143	131	152	236,6	232,3	237,8	220,9	227,7
Разом	143	131	152	236,6	232,3	237,8	220,9	227,7
Всього	568,2	474,8	511,1	565,2	553,7	611,5	574,3	590,0

Джерело: [35].

ристання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива і скорочення обсягу викидів вуглецю.

Очікується, що новостворений фонд стане дієвим механізмом для реалізації кроссекторальної політики енергоефективності та декарбонізації на рівні країни, громади, домогосподарств.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, за результатами дослідження констатовано, що глобальна зміна клімату є однією із надзвичайних загроз збалансованому розвитку аграрного сектору економіки України. Тож, адаптація агробізнесу до зміни клімату, підвищення його опірності та скорочення обсягів викидів парникових газів є одним з найпріоритетніших завдань, вирішення якого має бути розпочато вже сьогодні. Підкреслено, що діючий наразі механізм державного регулювання процесу декарбонізації є недостатньо дієвим через неефективну систему вуг-

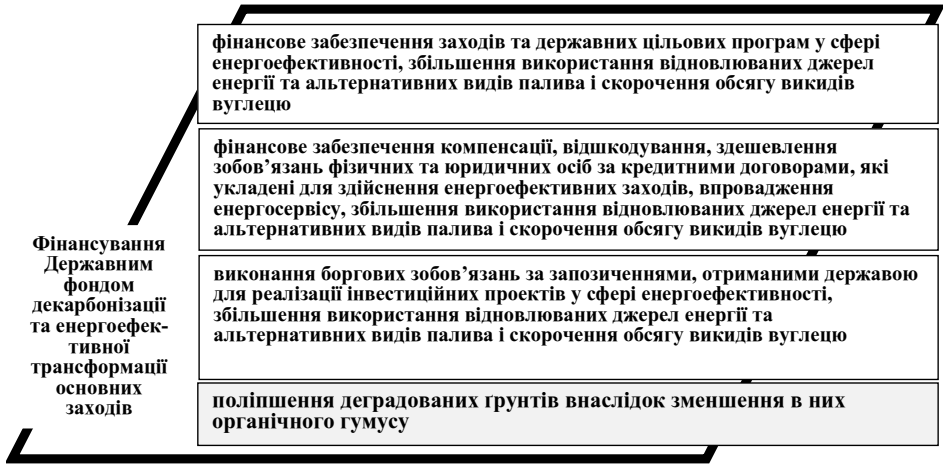

Рис. 1. Фінансування Державним фондом декарбонізації та енергоефективної трансформації основних заходів

Джерело: [36].

лецевого оподаткування. Розглянуто норми Податкового кодексу України щодо вуглецевого оподаткування та встановлено існуючі прогалини.

Проаналізовано тенденції змін вуглецевих викидів агробізнесом та домогосподарствами за період з 1990—2021 рр. Встановлено, що їх обсяги змінюються не внаслідок вжиття дієвих інструментів державного регулювання, а внаслідок скорочення чисельності поголів'я худоби та змін площі рілля, що перебуває на правах власності та користування у агровиробників.

Керуючись принципом "забруднювач платить", обґрунтовано потребу перегляду системи вуглецевого оподаткування шляхом внесення доповнень до: п.240.1 ПКУ в частині розширення переліку платників вуглецевого податку через включенням до їх складу домогосподарств; п.240.5 ПКУ в частині повного анулювання пільг щодо сплати екологічного податку з викидів вуглецю; п. 243.4 ПКУ у частині визначення ставки вуглецевого податку за кожну голову ВРХ, що перебуває на утриманні та відгодівлі в агропідприємствах та домогосподарствах, а також за кожен га рілля, що перебуває у власності чи користуванні агровиробників.

Наголошено, що податкові надходження з екологічного податку на викиди вуглецю мають спрямовуватись до Фонду декарбонізації та енергоефективної трансформації, перелік напрямків спрямування коштів, якого має бути розширено шляхом внесення коректив до постанови КМУ "Про затвердження Порядку використання коштів державного фонду декарбонізації та енергоефективної трансформації" від 21.06.2024 р. за №761.

Обґрунтовано, що внесення запропонованих коректив до механізму вуглецевого оподаткування забезпечить прискорення трансформації агробізнесу до низьковуглецевого виробництва.

Подальші дослідження будуть спрямовані на визначення оптимальних ставок екологічного податку на викиди вуглецю для агровиробників та домогосподарств.

Література:

1. Цапко-Піддубна О.І. Енергетичний перехід до вуглецевої нейтральності: роль державного та приватних секторів. Економіка та суспільство. 2022. №45. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1984>
2. European Commission. The European Green Deal. 2019. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
3. European Parliament. European Green Deal Investment Plan. 2020. URL: <https://www.europarl.europa.eu>
4. European Commission. The Just Transition Mechanism: making sure no one is left behind. 2019. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/finance-and-green-deal/just-transition-mechanism_en
5. European Comission. EU taxonomy for sustainable activities. 2020. URL: https://finance.ec.europa.eu/sustainable-finance/tools-and-standards/eu-taxonomy-sustainable-activities_en
6. European Parliament. Non-financial Reporting Directive. 2014. URL: <https://www.europarl.europa.eu/>

RegData/etudes/BRIE/2021/654213/EPRS_BRI-(2021)654213_EN.pdf

7. European Parliament. Sustainability-related disclosure in the financial services sector. 2018. URL: https://finance.ec.europa.eu/sustainable-finance/disclosures/sustainability-related-disclosure-financial-services-sector_en

8. План відновлення України. Національна рада з відновлення. 2023. URL: <https://recovery.gov.ua/>

9. Zhang L., Shi Y. (2025). A dynamic multi-objective optimization model for inner-industry carbon responsibility allocation based on carbon tax and carbon offsets accounting, *Applied Energy*, vol. 377, URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4902705

10. Hansel M., Franks M. and Kalkuhl M. (2022). Edenhofer O. Optimal carbon taxation and horizontal equity: A welfare-theoretic approach with application to German household data. *Journal of Environmental Economics and Management*, vol. 116, URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0095069622000833>

11. Chen, X., Yang, H., Wang, X. et al. (2020). Optimal carbon tax design for achieving low carbon supply chains. *Ann Oper Res*. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10479-020-03621-9>

12. Eisner A., Kulmer V. and Kortschak D. (2021). Distributional effects of carbon pricing when considering household heterogeneity: An EASI application for Austria. *Energy Policy*, vol. 156. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421521003487>

13. Li Y., Su X., Bai M. (2024). A stochastic dynamic programming model for the optimal policy mix of the carbon tax and decarbonization subsidy, *Journal of Environmental Management*, vol. 353, URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0301479724002287>

14. Помулева В.М. Світовий досвід вуглецевого оподаткування та його імплементація у вітчизняну практику. *Інноваційна економіка*. 2022. №1. С. 122—128.

15. World Bank. (2024). State and Trends of Carbon Pricing 2024. Washington, World Bank. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/b0d66765-299c-4fb8-921f-61f6bb979087>

16. Про ратифікацію Паризької угоди. Закон України від 14.7.2016 року №1469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1469-19#n2>

17. Звіт про результати аудиту ефективності виконання заходів із зменшення обсягів викидів парникових газів від 30.08.22 року №18-2. Рахункова палата. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2022/18-2_2022/Zvit_18-2_2022.pdf

18. Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів. Закону України від 12.12.2019 року №377-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-20#Text>

19. Порядок здійснення моніторингу та звітності щодо викидів парникових газів. Постанова КМУ від 23.09.2020 року №960. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D0%BF#Text>

20. Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення моніторингу, звітності та верифікації

викидів парникових газів. Закон України від 08.01.2025 року №4187-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4187-IX#Text>

21. Перелік видів діяльності, викиди парникових газів в результаті провадження яких підлягають моніторингу, звітності та верифікації, затверджені. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.09.2020 року № 880. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/880-2020-%D0%BF#Text>

22. Порядок здійснення моніторингу та звітності щодо викидів парникових газів. Постанова КМУ від 23.09.2020 року №960. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D0%BF#Text>

23. Порядок верифікації звіту оператора про викиди парникових газів. Постанова КМУ від 23.09.2020 року №959. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-2020-%D0%BF#Text>

24. Про затвердження Порядку державної реєстрації установок у Єдиному реєстрі з моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів. Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 01.04.2021 року №75. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0428-21#Text>

25. Ukraine's greenhouse gas inventory 1990-2021. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine. 2023. URL: <https://unfccc.int/documents/628276>

26. Сільське господарство України. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. 2023. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf

27. Datsii, O., Levchenko, N., Shyshkanova, G., Dmytrenko, R. and Abuselidze G. (2021). State Decoupling Audit of Low-Carbon Agricultural Production. Rural Sustainability Research. Vol. 45, pp. 94—112.

28. Скорочення поголів'я БРХ призупинилось. URL: <https://agroportal.ua/news/zhivotnovodstvo/skorochnennya-pogoliv-ya-vrh-prizupinilos>

29. Податковий кодекс України. Закон України від 02.12.2010 року №2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

30. Новицька Н., Хлебнікова І. Шляхи вдосконалення податку на викиди двоокису вуглецю в Україні. Аналітичний звіт. LibMod. 2021. URL: https://ukraineverstehen.de/wp-content/uploads/LibMod_

31. Левченко Н. М. Державна підтримка фінансового забезпечення розвитку аграрного сектора економіки. Державне будівництво. 2008. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2008_2_21

32. Ільчук М., Березовська Л., Томашевська О., Іванов Є. Удосконалення системи екологічного оподаткування викидів двоокису вуглецю в Україні в повоєнний період. Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal. 2023. Вип. 9. № 1. С. 91—115.

33. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо встановлення ставки нуль гривень екологічного податку за викиди двоокису вуглецю для установок, якими здійснюються такі викиди в результаті спалювання біопалива. Постанова ВРУ від 16.07.2024 року №3864-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3864-20#Text>

34. Третьуб О.А. Пільгове оподаткування викидів двоокису вуглецю від спалювання біопалива у контексті переоцінки впливу біоенергетики на клімат. Економіка та право. 2023. № 2. С. 43—51.

35. Звіт про сталий розвиток МХП. URL: <https://mhp.com.ua/uk/stalyy-rozvytok>

36. Про затвердження Порядку використання коштів державного фонду декарбонізації та енергоефективної трансформації. Постанова КМУ від 21.06. 2024 року №761. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-2024-%D0%BF#n13>

References:

1. Tsapko-Piddubna, O. I. (2022), "Energy transition to carbon neutrality: The role of the public and private sectors", *Economy and Society*, vol. 45, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1984> (Accessed 14 January 2025).

2. European Commission (2019), "The European Green Deal", available at: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (Accessed 11 January 2025).

3. European Parliament (2020), "European Green Deal Investment Plan", available at: <https://www.europarl.europa.eu> (Accessed 17 January 2025).

4. European Commission (2019), "The Just Transition Mechanism: Making sure no one is left behind", available at: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019—2024/european-green-deal/finance-and-green-deal/just-transition-mechanism_en (Accessed 15 January 2025).

5. European Commission (2020), "EU taxonomy for sustainable activities", available at: https://finance.ec.europa.eu/sustainable-finance/tools-and-standards/eu-taxonomy-sustainable-activities_en (Accessed 20 January 2025).

6. European Parliament (2014), "Non-financial Reporting Directive", available at: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/654213/EPRS_BRI\(2021\)654213_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/654213/EPRS_BRI(2021)654213_EN.pdf) (Accessed 09 January 2025).

7. European Parliament (2018), "Sustainability-related disclosure in the financial services sector", available at: https://finance.ec.europa.eu/sustainable-finance/disclosures/sustainability-related-disclosure-financial-services-sector_en (Accessed 11 January 2025).

8. National Recovery Council of Ukraine. (2023), "Ukraine's Recovery Plan", available at: <https://recovery.gov.ua/> (Accessed 14 January 2025).

9. Zhang, L., and Shi, Y. (2025), "A dynamic multi-objective optimization model for inner-industry carbon responsibility allocation based on carbon tax and carbon offsets accounting", *Applied Energy*, vol. 377, available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4902705 (Accessed 08 January 2025).

10. Hansel, M., Franks, M. and Kalkuhl, M. (2022), "Edenhofer, O. Optimal carbon taxation and horizontal equity: A welfare-theoretic approach with application to German household data". *Journal of Environmental Economics and Management*, vol. 116, available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0095069622000833> (Accessed 14 January 2025).

11. Chen, X., Yang, H. and Wang, X. (2020), "Optimal carbon tax design for achieving low-carbon supply chains", *Annals of Operations Research*, available at: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10479-020-03621-9> (Accessed 22 January 2025).
12. Eisner, A., Kulmer, V., and Kortschak, D. (2021), "Distributional effects of carbon pricing when considering household heterogeneity: An EASI application for Austria". *Energy Policy*, vol. 156, available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421521003487> (Accessed 21 January 2025).
13. Li, Y., Su, X., and Bai, M. (2024), "A stochastic dynamic programming model for the optimal policy mix of the carbon tax and decarbonization subsidy". *Journal of Environmental Management*, vol. 353, available at: <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2024.120242> (Accessed 17 January 2025).
14. Pomulieva, V. M. (2022). "Global experience in carbon taxation and its implementation in domestic practice". *Innovative Economy*, vol. 1, pp. 122—128.
15. World Bank (2024), "State and trends of carbon pricing", available at: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/b0d66765-299c-4fb8-921f-61f6bb979087> (Accessed 11 January 2025).
16. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine "On the ratification of the Paris Agreement", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1469-19#n2> (Accessed 12 January 2025).
17. Accounting Chamber of Ukraine (2022), "Report on the results of the audit of the effectiveness of measures to reduce greenhouse gas emissions", available at: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2022/18-2_2022/Zvit_18-2_2022.pdf (Accessed 08 January 2025).
18. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine "On the principles of monitoring, reporting, and verification of greenhouse gas emissions", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-20#Text> (Accessed 22 January 2025).
19. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Resolution "On Procedure for monitoring and reporting greenhouse gas emissions", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D0%BF#Text> (Accessed 18 January 2025).
20. The Verkhovna Rada of Ukraine (2025), The Law of Ukraine "On amendments to certain laws of Ukraine regarding the restoration of monitoring, reporting, and verification of greenhouse gas emissions", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4187-IX#Text> (Accessed 14 January 2025).
21. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Resolution "On list of activities whose greenhouse gas emissions are subject to monitoring, reporting, and verification", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/880-2020-%D0%BF#Text> (Accessed 08 January 2025).
22. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Resolution "On procedure for monitoring and reporting greenhouse gas emissions", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D0%BF#Text> (Accessed 10 January 2025).
23. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020), Resolution "Procedure for verification of operator's greenhouse gas emissions report", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-2020-%D0%BF#Text> (Accessed 24 January 2025).
24. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine (2021), Resolution "On approval of the procedure for state registration of installations in the unified register for monitoring, reporting, and verification of greenhouse gas emissions", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0428-21#Text> (Accessed 23 January 2025).
25. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine (2023), Resolution "On Ukraine's greenhouse gas inventory 1990-2021", available at: <https://unfccc.int/documents/628276> (Accessed 19 January 2025).
26. State Statistics Service of Ukraine (2023), *Agriculture of Ukraine. Statistical yearbook [Agriculture of Ukraine. Statistical yearbook]*, Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.
27. Datsii, O., Levchenko, N., Shyshkanova, G., Dmytrenko, R. and Abuselidze G. (2021), "State decoupling audit of low-carbon agricultural production". *Rural Sustainability Research*, vol. 45, pp. 94—112.
28. AgroPortal. (2025), "Reduction in cattle numbers has stopped", available at: <https://agroportal.ua/news/zhivotnovodstvo/skorochennya-pogoliv-ya-vrh-prizupinilo> (Accessed 17 January 2025).
29. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "Tax Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (Accessed 23 January 2025).
30. Novytska, N. and Khlebnikova, I. (2021), "Ways to improve the carbon dioxide emission tax in Ukraine", *LibMod, Ukraine*, available at: https://ukraineverstehen.de/wp-content/uploads/LibMod_ (Accessed 14 January 2025).
31. Levchenko, N.M. (2008), "State support for financial security of the agricultural sector", *State Building*, vol. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2008_2_21 (Accessed 16 January 2025).
32. Ilchuk, M., Berezovska, L., Tomashevskaya, O. and Ivanov, Ye. (2023), "Improving the system of environmental taxation of carbon dioxide emissions in Ukraine in the post-war period". *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, vol. 9 (1), pp. 91—115.
33. The Verkhovna Rada of Ukraine (2024), Resolution "On adoption as a basis of the draft Law of Ukraine on amendments to the Tax Code of Ukraine regarding the establishment of a zero-hryvnia rate of environmental tax on carbon dioxide emissions for installations burning biofuels", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3864-20#Text> (Accessed 22 January 2024).
34. Trehub, O. A. (2023), "Preferential taxation of carbon dioxide emissions from biofuel combustion in the context of reassessing the impact of bioenergy on the climate". *Economics and Law*, vol. 2, pp. 43—51.
35. MHP (2025), "Sustainable development report", available at: <https://mhp.com.ua/uk/stalyy-rozvytok> (Accessed 15 January 2024).
36. Cabinet of Ministers of Ukraine (2024), Resolution "On approval of the procedure for the use of funds from the state decarbonization and energy efficiency transformation fund", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-2024-%D0%BF#n13> (Accessed 17 January 2024).

Стаття надійшла до редакції 12.02.2025 р.